

ความเป็นมาในการใช้คำนำหน้านามชายและหญิง¹

Origins of Titles for Common Men and Women

กฤษฎา บุญยสมิต²

Krissada Boonyasamit

บทคัดย่อ

การใช้คำนำหน้าชื่อชายหญิงที่เป็นสามัญชนทั่วไปมีตัวอย่างการใช้ที่ปรากฏมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยมีทั้ง “นาย” “นาง” และ “อ้าแดง” คำหลังนี้เป็นคำโบราณใช้นำหน้าชื่อหญิงสามัญ ถึงสมัยอยุธยา สืบเนื่องมาจนถึงสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์จากรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ ก่อนการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารราชการแผ่นดินครั้งใหญ่ โครงสร้างทางการเมืองและแนวคิดทางกฎหมายยังถือระบบศักดินาเป็นหลัก ทุกคนในสังคมต่างมีศักดินา ซึ่งกำหนดสิทธิหน้าที่และฐานะของทุกคนในสังคม ในระบบนี้การเอ่ยนามบุคคลในสังคม ตั้งแต่ชนชั้นสูงซึ่งเป็นชนชั้นปกครองลงมาจนถึงประชาชนสามัญ จึงมีคำเรียกขานกันหลากหลาย ตามหลักฐานที่มีอยู่จะพบคำว่า “นาย” นำหน้าชื่อชายสามัญ อันเป็นคำที่ใช้ประกอบราชทินนามตำแหน่งขุนนางด้วย เช่น “นายประภาษมณเทียร นายเสถียรรักษา” สำหรับหญิงสามัญมีตัวอย่างการใช้คำว่า “อ้าแดง” สำหรับชายหญิงที่ทำความผิดต้องโทษตามอาญาบ้านเมืองจะใช้คำว่า “อ้าย” หรือ “อี” นำหน้าชื่อ

การใช้คำนำหน้าชื่อชายหญิงดังกล่าวมาแล้ว ยังไม่พบหลักฐานใดว่าเป็นการกำหนดให้ใช้ตามกฎหมาย คงเป็นการใช้กันตามแบบแผนธรรมเนียมปฏิบัติ การกำหนดเป็นกฎหมายในการใช้คำนำหน้านามคนไทยเพื่อเรียกให้เป็นแบบอย่างเดียวกันเพิ่งจะปรากฏชัดเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงออกประกาศ “พระราชบัญญัติให้ใช้คำนำหน้าชื่อชนต่าง ๆ” วันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๔ จากนั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชกฤษฎีกา ๒ ฉบับว่าด้วยคำนำหน้าสตรี พ.ศ. ๒๔๖๐ และ ๒๔๖๔ เมื่อประกอบกับหนังสือกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ ก็ถือว่ามีกำหนดชัดเจนว่า ผู้ที่ไม่มีบรรดาศักดิ์หรือยศฐานันดรศักดิ์ ใช้คำว่า “นาย” “นาง” และ “นางสาว” นำหน้าชื่อ ส่วนคำอื่นที่มีผู้นิยมยกย่องใช้กันเองไม่เป็นภาษาที่ใช้ในทางราชการ มาถึงปัจจุบันยังมีประเด็นเกี่ยวกับคำนำหน้านามสตรี เช่น สตรีที่แต่งงานแล้วจะใช้คำว่า “นาง” หรือ “นางสาว” นำหน้าชื่อได้ตามความสมัครใจ

คำสำคัญ: ความเป็นมาของคำนำหน้านามชายหญิง ประวัติศาสตร์กฎหมาย

¹ ปรับปรุงจากบทความ “การใช้คำนำหน้าชื่อคนไทย” ใน *วารสารอักษร* ฉบับที่ ๒๕๒ ปีที่ ๒๒ พ.ศ. ๒๕๕๒.

² อธิบดีอัยการ สำนักงานวิชาการ รักษาการในตำแหน่งผู้ตรวจการอัยการ, ภาควิชากรศึกษา สำนักงานกรมการศึกษานอกโรงเรียน และประธานกรรมการชำระและศึกษากฎหมายไทยโบราณ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.

Abstract

The use of titles for men and women who are common people can be traced back to the Sukhothai period. The titles Nai (Mr.), Nang (Mrs.) and Umdang (an archaic term used before a personal name to indicate that the person was a common woman) are present in historical evidence of this period. During the Ayutthaya, Thonburi and Rattanakosin periods – up to the reign of King Rama V and before the King launched a large-scale administrative reform – the political and legal structures of the kingdom were based on a sakdina system, whereby society was organized into a complex nexus of hierarchical relationships. In this society everyone was assigned a sakdina status (symbolically indicated by territorial units of rice field) in accordance with his/her status and rank, which then determined his/her rights and obligations, in society. Within this system various titles were used in addressing, or referring to, persons of different statuses and ranks, from the ruling elites to common people. In extant historical sources the use of Nai before the personal name of a common man is found: the term was also used to form honorific titles, for instance Nai Prapasmontian or Nai Satianraksa. For women the use of Umdang was common. In addition, for men and women who were convicted of a criminal offense the terms Ai (for men) and Ei (for women) were used before their personal names.

There is no historical evidence indicating that the titles such as those mentioned above were legally designated: their use can simply be assumed to represent customary practices. A legal designation of titles for common people for the purpose of maintaining a consistent use of such titles was introduced only in the reign of King Rama IV, who, on 11 September 2404 B.E. (1861), issued an Act Designating Titles for Various People. Following two subsequent decrees issued in the reign of King Rama VI in 2460 B.E. (1917) and 2464 B.E. (1921), and the announcement of the Interior Ministry of 3 August 2509 B.E. (1966), a pattern was established, whereby those with neither noble nor any other official ranks, or with neither royal nor other honorific statuses, would have the titles of Nai (for men), Nang (for married women), or Nang Sao (for unmarried women). Today we have more complicated cases of titles for women: now it has been formally accepted that a married woman can adopt the title of Nang or Nang Sao, depending on her own decision.

Keywords: origins of titles for men and women, legal history

1. ความเป็นมาของคำนำนามชายและหญิงสมัยสุโขทัย

ชนชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่ มีความเจริญทางอารยธรรมสูงและมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติยาวนาน ในสมัยสุโขทัย โครงสร้างสังคมไทยไม่ซับซ้อนและมีรูปแบบการปกครองในลักษณะพ่อปกครองลูก หรือที่เรียกว่า “ธรรมราชา” ลักษณะกฎหมายจึงมีพื้นฐานมาจากหลักธรรมคำสอน และความคิดทางศีลธรรมในพระพุทธศาสนาและจารีตประเพณี ดังปรากฏในศิลาจารึกหลัก ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งสุโขทัย กฎหมายสมัยสุโขทัยจึงเป็นกฎหมายที่เกิดขึ้นจากเหตุผลธรรมดาของสามัญชน เช่น การใช้คำนำหน้าชื่อชายและหญิงที่เป็นสามัญชนทั่วไป มีตัวอย่างการใช้ที่ปรากฏให้เห็นทั้งในจารึกเก่าสมัยสุโขทัย ทั้งที่เป็นหลักศิลา และที่เป็นจารึกฐานพระพุทธรูป เช่น “จารึกฐานพระพุทธรูปนายทิดใส” พ.ศ. ๑๙๖๕ เดิมประดิษฐานอยู่ที่เมืองสวรรคโลก แล้วอัญเชิญลงมาประดิษฐานไว้ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มาแต่ครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีคำจารึกอักษรไทยสุโขทัยว่า “สาสนาได้ ๑๙๖๕ ปี ๕ เดือนพระเปนเจ้าข้าพระผู้ชื่อนายทิดใสหากกทำด้วยสรทาบราถน้ำโกลิสารอนนตีมีลูกหญิงชื่อนางทองแก้วไว้เปนขาแต่งถ้อจ้งหน้พระเจ้าให้สืบพงสาไป” แปลเป็นคำอ่านว่า “ศาสนาได้ ๑๙๖๕ ปี ๕ เดือน พระเป็นเจ้าข้า ข้าพระผู้ชื่อนายทิดใส หากกระทำด้วยศรัทธา บรรดาโกลิสมภารอันดี มีลูกหญิงผู้หนึ่งชื่อนางทองแก้ว ไว้เป็นขาแต่งถ้อจ้งหน้ พระเจ้าให้สืบพงสาไป”³ จะเห็นการใช้คำนำนามว่า นาย และนาง ดูตามเนื้อความ นายทิดใสมีฐานะเป็น “ข้าพระ” แสดงว่ามีฐานะไม่สูงนัก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเกี่ยวกับข้าพระไว้ว่า

“๑. ที่เรียกว่า “ข้าพระ” กับ “โยมสงฆ์” หมายความว่าต่างกันมากทีเดียว พวกข้าพระเป็นทาสของวัด เพราะเป็นคนชั้นเลว เช่นชเลยหรือคนต้องโทษถวายให้รับใช้ในการของวัดตั้งแต่ตัวตลอดจนลูกหลานไม่มีที่สูดหม่อมฉ้นไปทราบที่เมืองพม่าว่าตามเชิงเนินพระเกศธาตุเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของข้าพระ และพวกข้าพระนั้นคนพวกอื่นมักรังเกียจไม่สมพงศ์ ส่อให้เห็นว่าเป็นคนชั้นเลวแต่เดิมมา คนจำพวกที่เรียกว่าโยมสงฆ์นั้น ถือว่าเป็นผู้มีคุณ ข้อนี้อาจหาหลักฐานอยู่ในประเพณีพม่าเมื่อสมัยยังมีพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าบรรพชิตองค์ใดรอบรู้พระปริยัติธรรมสอบได้ถึงเป็นเปรียญเอก ญาติโยมของบรรพชิตองค์นั้นได้รับยกเว้นจากราชการ ๗ ชั่วโมง ถ้าเป็นเปรียญไทยยกเว้นเพียง ๕ ชั่วโมง แสดงว่าได้เป็น “โยมสงฆ์” เพราะเป็นญาติของอัจฉริยบรรพชิตเชิดชูศักดิ์ให้สูงขึ้น

๒. ในศิลาจารึกและพระราชกฤษฎีกาของโบราณ (เช่น พบสำเนาที่วัดเขียนเมืองพัทลุง) ซึ่งกล่าวถึงการทำนุบำรุงวัดมักมีปัญชีคนที่ถวายเป็นข้าพระ ในปัญชีลงชื่อคนเป็นรายตัวข้อนี้ส่อให้เห็นว่าสำหรับพิศุจน์เมื่อตัวคนหลักเลียงหลบหนี ด้วยไม่ยอมเป็นข้าพระ ส่วนโยมสงฆ์ก็คงต้องทำปัญชีรายตัว กันคนปลอมเข้าไปหาผลประโยชน์ของโยมสงฆ์ ปัญชีข้าพระโยมสงฆ์จึงต้องตราชื่อคนไว้ให้ชัดเจน อาจเรียกว่าปัญชี “สำมะโนครัว” ให้ผิดกับปัญชีพลเมืองซึ่งนับแต่ตามจำนวนครัว จะผิดกันด้วยประการฉะนี้ในชั้นเดิม ครั้นเกิดการทำปัญชีพลเมืองให้มี

³ กรมศิลปากร, ประชุมจารึกภาค ๘ จารึกสุโขทัย (บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) ๒๕๔๙) ๒๑๔.

ชื่อรายตัว จึงเอาชื่อบัญชีแบบที่ใช้จดเข้าพระโยมสงฆ์มาใช้และเลยเรียก
ชื่อบัญชีสามะโนคร้ว นี้เป็นการเดาฟังถวายเป็นที่ ขอให้ทรงพิจารณาเถิด”⁴

ตัวอย่างในจารึกสุโขทัยอีกหลักหนึ่งคือ ศิลาจารึกวัดเขมา พ.ศ. ๒๐๗๙ มีความตามจารึก ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๘ ว่า “...ดกกาเกเยยผืนนิงคาคำลึงนิงอำแดงกอนซีไวรองพระธรรมกำพี” แปลเป็นคำอ่านว่า “ดกกาเกเยยผืนหนึ่ง คำหกบาทอำแดงกอนซีไวรองพระธรรมคัมภีร์”⁵ มีการใช้คำนำนามว่า “อำแดง” นำหน้าชื่อหญิง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายคำว่า “กาเกเยย” ว่า “เครื่องสำหรับวางหนังสือโบราณ ทำด้วยไม้ ๘ อัน ร้อยเชือกไขว้กัน” และคำว่า “อำแดง” ว่าเป็นคำโบราณซึ่งเป็น “คำนำหน้าชื่อหญิงสามัญ”⁶

2. ความเป็นมาของคำนำนามชายและหญิงสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ก่อนมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

จากสมัยสุโขทัยมาสู่สมัยอยุธยา พระมหากษัตริย์ในการปกครองสมัยอยุธยามีลักษณะเป็นสมมติเทพ ดังปรากฏหลักฐานในพระราชกำหนดเกล้าฉบับที่ ๕๐ จุลศักราช ความว่า “อนึ่งแผ่นดินเปนใหญ่แต่สมเด็จพระมหากระษัตริย์ด้วยเหตุว่าพระมหากระษัตริ์เจ้านั้นเปนสมมุติเทวดา จะให้ผู้น้อยเปนผู้น้อย ๆ เปนใหญ่ก็ได้ ถ้าสมเด็จพระมหากระษัตริ์มีพระราชโองการด้วยกิจสิ่งใด ๆ ก็ดี ดุจดั่งขวานฟ้า ถึงมาทว่าฝ่าถูกต้องต้นไม้แลภูเขา มีอาช้สามารถจะทนทานได้ ย่อมจะหักทำลายไป ถ้าจะมีพระราชโองการตรัสสั่งให้ห้ามสิ่งใดก็ขาดเปนสิทสิ่งนั้น”⁷

ความเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์ไทย สืบเนื่องมาจนถึงสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์จากรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ ก่อนมีการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารราชการแผ่นดินครั้งใหญ่โครงสร้างของสังคมการปกครอง และแนวคิดทางกฎหมายจึงยึดถือระบบศักดินาเป็นหลัก ตามพระอัยการตำแหน่งนาพลเรือนและพระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองตามที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ก็จะพบการกำหนดหน้าที่และสิทธิของพลเมืองให้แตกต่างกันไปตามศักดินาที่กำหนดขึ้น กล่าวคือ พระบรมวงศานุวงศ์ พระราชโอรส ข้าราชการฝ่ายใน ข้าราชการฝ่ายทหาร และพลเรือนในราชธานีและหัวเมืองทุกกรมกอง พระภิกษุ ไพร่ ทาส ต่างมีศักดินาตามฐานะในสังคม และตำแหน่งของตน เช่น ทาสมีศักดินา ๕ วนิพกมีศักดินาเท่ากับทาส ไพร่ ซึ่งหมายถึงประชาชนทั่วไปมีศักดินา ๒๕ สำหรับผู้มีตำแหน่งจะมีศักดินาเพิ่มขึ้นตามลำดับตั้งแต่ศักดินา ๕๐ จนถึงศักดินา ๑๐,๐๐๐ ส่วนเจ้านายชั้นสูงจะมีศักดินาได้มากกว่านี้ ศักดินาของแต่ละบุคคลอาจเพิ่มขึ้นได้ด้วยการทำความดีความชอบในราชการ หรือประกอบอาชีพที่ทำประโยชน์แก่สังคม ในทางตรงกันข้ามศักดินาก็ลดลงได้เช่นกัน ถ้าทำผิดกฎหมายและถูกลงโทษจากพระเจ้าแผ่นดิน การกำหนดค่าตัวของบุคคลตามเพศ วัย และสถานะต่าง ๆ เมื่อจะต้องคิดค่าสินไหมทดแทนกรณีทำให้ผู้อื่นเสียหายแก่ชีวิตหรือร่างกายจะกำหนดค่าสินไหมทดแทนและค่าปรับในกรณีต่าง ๆ โดยยึดศักดินาของผู้เสียหายแก่ชีวิต ร่างกาย ชื่อเสียง และผู้ทำให้เกิดความเสียหายดังกล่าวเป็นหลัก⁸

⁴ สารสันสมเด็จพระ ฉบับโรงพิมพ์คุรุสภา เล่ม ๗ (พระนคร ๒๕๐๔) ๑๖๔.

⁵ กรมศิลปากร, (ก 3) ๒๘๒.

⁶ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๕๖) ๑๑๐ และ ๑๔๑๒.

⁷ “พระราชกำหนดเกล้า” ใน กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒ (บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) ๒๕๕๐) ๙๑๗.

⁸ ดู “เนื้อหาของกฎหมายตราสามดวง” ใน กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑ (บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) ๒๕๕๐) ๒๒.

กล่าวโดยสรุป คือ คักดินาซึ่งทุกคนมีอยู่ประจำตัวเป็นเครื่องกำหนดสิทธิหน้าที่ความรับผิดชอบและฐานะของคนทุกกลุ่มในสังคม ระบบคักดินาจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการจัดระบบสังคมในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ในเวลาดังกล่าว จนมีการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารราชการแผ่นดินครั้งใหญ่ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) และผ่านช่วงเวลาจากนั้นจนมาถึงการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมาจนถึงปัจจุบัน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ขนชั้นต่าง ๆ ตั้งแต่สังคมสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ก่อนมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงมีระดับชั้นหลายระดับ การเอ่ยถึงนามของบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทย ตั้งแต่ชนชั้นสูงซึ่งเป็นชนชั้นปกครองลงมาจนถึงประชาชนคนสามัญ จึงมีการเรียกขานกันหลากหลายประการ มีหลักฐานที่ปรากฏตามพระอัยการต่าง ๆ จำนวนมากในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกฎหมายอยุธยา และทำการชำระสะสางครั้งใหญ่ในจุลศักราช ๑๑๖๖ (พ.ศ. ๒๓๔๗) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จะพบว่ามีการใช้คำนำหน้านามว่า “นาย” นำหน้าชื่อชายสามัญ เช่น ใน “*พระไอยการลักษณะอุธร*” มีข้อความตอนหนึ่งว่า เมื่อ จุลศักราช ๑๑๕๒ (พ.ศ. ๒๓๓๓) นายทองรอด เป็นผู้เสียหายในคดีปล้นกระบือทำการฟ้องร้องผู้ร้าย ปล้น ได้แก่ นายสระ และนายคง⁹ หรือใน “*พระอัยการเบ็ดเสร็จ*” ตราขึ้นเมื่อ มหาศักราช ๑๒๖๓ (พ.ศ. ๑๘๘๔) มีข้อความตอนหนึ่งว่า “นายโสมฟ้องหาแก่นายทองว่า นายทองทำที่คาบ แลอื่ปู่ลูกนายโสมตาย”¹⁰ ใน “*พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน*” ซึ่งตราขึ้นเมื่อ มหาศักราช ๑๒๘๘ (พ.ศ. ๑๙๐๙) มีการใช้คำว่า “นาย” มาประกอบราชทินนามตำแหน่งขุนนางด้วย เช่น ในกรมวัง มีตำแหน่งปลัดวัง คือ “*นายประภาษมณเฑียร นายเสถียรรักษา*” มีคักดินาคนละ ๖๐๐ ไร่¹¹

สำหรับผู้หญิงที่เป็นหญิงสามัญ มีตัวอย่างการการใช้คำว่า “อ้าแดง” หลายแห่ง เช่น ความในประกาศพระราชปรารภในกฎหมายตราสามดวง เมื่อ จุลศักราช ๑๑๖๖ (พ.ศ. ๒๓๔๗) ซึ่งกล่าวถึงการชำระสะสางกฎหมายครั้งใหญ่ อันมีสาเหตุมาจากการมีบทบัญญัติเกี่ยวกับเหตุหย่าที่ไม่เป็นธรรมในกฎหมาย จึงทำให้การตัดสินคดีหย่าร้างเรื่องหนึ่งขาดความยุติธรรมไป มีความบางตอนว่า “...อ้าแดงป้อมภรรยา นายบุญศรีฟ้องหย่า นายบุญศรี ๆ ให้การแก่พระเกษมว่า อ้าแดงป้อมนอกใจทำชู้ด้วยนายราชาอรรถแล้วมาฟ้องหย่า นายบุญศรี ๆ ไม่หย่า พระเกษมมหาพิชิตตามคำให้การ นายบุญศรีไม่ พระเกษมพุดจาพละโลมอ้าแดงป้อม แลพิชิตตามไม่เปน เข้าด้วยอ้าแดงป้อม แล้วคัดข้อความมาให้ลูกขุนสามคนหลวงปลุกษา ๆ ว่าเปนหญิงหย่าชาย ให้อ้าแดงป้อมกับนายบุญศรีขาดจากผัวเมียกันตามกฎหมาย...”¹² หรือใน “*พระราชกำหนดใหม่*” ฉบับที่ ๑๕ จุลศักราช ๑๑๔๘ (พ.ศ. ๒๓๓๐) มีเนื้อความตอนหนึ่งเกี่ยวกับคดีลักพาเรื่องหนึ่งซึ่งมีการใช้คำนำหน้าชื่อทั้งหญิงและชายที่กระทำความผิดว่า “...ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ๆ สั่งว่า อ้าแดงกำคนใช้นางพระสนมอยู่ในพระราชวัง อ้าแดงสาทนางองอาจมิได้เกรงกลัวพระราชอาษา คบหาลักพาอ้าแดงกำ ออกจากพระราชวังไปส่งให้นายอิน ๆ เอาอ้าแดงกำไปซ่อนไว้ณเรือนนายทองอยู่ ลักเอาทรัพย์สินของไปด้วย แลนายอินทำชู้ด้วย

⁹ เฟิงอ้าง ๔๑๐.

¹⁰ “*พระอัยการเบ็ดเสร็จ*” ใน *กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒ (น 7) ๔๓๘.*

¹¹ “*พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน*” เฟิงอ้าง ๒๒๖.

¹² “*พระทำนูน*” ใน *กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑ (น 8) ๗๘.*

อำแดงกำโดยอำเพอใจ ฝ่ายนายเอนซึ่งว่าเปนนายเงินอำแดงกำ กลับมาลักภาอำแดงกำไปจากเรือนนายทองอยู่ ๆ มิได้จับกุมมาว่ากล่าวแก่มุนนาย พิจารณาเปนสัจ ลูกขุนปฤกษาใส่บทพระอายุการ ให้ทวนอำแดงชาผู้ลักภาทำลืบที่... ”¹³

สำหรับชายหญิงที่ทำความผิดต้องโทษตามอาญาบ้านเมืองจะใช้คำว่า “อ้าย” หรือ “อี” นำหน้าชื่อ แม้จะเคยเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ระดับใด หากทำผิดและถูกลงโทษจะถูกถอดยศถอดบรรดาศักดิ์ เช่นที่ปรากฏใน “พระราชกำหนดใหม่” ฉบับที่ ๖ จ.ศ. ๑๑๔๖ (พ.ศ. ๒๓๒๗) ขุนราชพิณใจทำการแต่งฟ้องเท็จให้ราษฎรเป็นความกันจึงถูกลงโทษมีความว่า “อ้ายสนราชพิณใจอ้ายสัสดีนอกราชการ คิดอ่านแต่งฟ้องให้นายบุญมาฟ้องกล่าวโทษนายสิงโต ข้อความทำชู้เหนื่อผิว...”¹⁴ ปัจจุบันสื่อมวลชนหลายสำนักเขียนข่าวอาชญากรรมเรียกผู้ต้องหาหญิงในบางคดีว่า “อี” ก็มี เช่น อีเปรี๊ยะ

3. การกำหนดคำนำหน้านามชายและหญิงตามกฎหมาย

การใช้คำนำหน้าชื่อชายและหญิงดังกล่าวมาแล้ว ยังไม่พบหลักฐานใดว่าเป็นการกำหนดให้ใช้ตามกฎหมาย ผู้เขียนสันนิษฐานว่าคงเป็นการใช้กับตามแบบแผนธรรมเนียมปฏิบัติ สำหรับการกำหนดเป็นกฎหมายในการใช้คำนำนามคนไทยเพื่อเรียกให้เป็นไปแบบอย่างเดียวกัน ตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดิน ได้มีชัดเจนขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ดังปรากฏตามประกาศพระราชบัญญัติให้ใช้คำนำหน้าชื่อชนต่าง ๆ ประกาศ ณ วันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีระกา ตรีศก ศักราช ๑๒๒๓ (เป็นวันที่ ๓๗๗๓ ในรัชกาลที่ ๔ ตรงกับวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ.๒๔๐๔) ซึ่งมีความเบื้องต้นว่า

“มีพระบรมราชโองการ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า คนในพระราชอาณาจักรมิใช่จีน มิใช่ฝรั่ง แยก ญวน พม่า มอญ ซึ่งมาแต่เมืองจีน เมืองฝรั่ง เมืองแขก เมืองญวน เมืองพม่า เมืองมอญ แลมิใช่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร ชีพ้อพราหมณ์ หลวงญวน หลวงจีน บาทหลวงฝรั่ง โต๊ะแขก รูปชี แพทย์หมอ แลครูอาจารย์สอนหนังสือก็ดี ยกเสียแต่ข้าราชการที่มีชื่อตามบรรดาศักดิ์ แต่หมิ่นขึ้นไปถึงสมเด็จพระยาแลเจ้าพระยาที่ดี แลยกเสียพระองค์เจ้า หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ และเจ้าประเทศราช...แล้วชายสามัญทั้งปวง มีคำนำหน้าชื่ออยู่แต่สองอย่าง คือนายอย่างหนึ่ง อ้ายอย่างหนึ่ง ตั้งแต่ นายยามหุ้มแพรมหาดเล็ก แลนายเวรตำรวจ นายม้าจูง นายท้ายช้าง ลงไปจนถึงตัวเลกหมู่ไพร่หลวงสามัญ มิใช่ไพร่หลวง มหันตโทษ แลนักโทษที่ไม่มีบรรดาศักดิ์ แลขาดบรรดาศักดิ์ก็ดี ไพร่สมกำลัง แลลูกหมู่ที่มีใช้ทาสมิใช่เชลยก็ดี มีคำนำหน้าชื่อว่า นายทั้งหมด ตัวแลลูกหมู่ไพร่หลวงมหันตโทษ แลนักโทษที่ไม่มีบรรดาศักดิ์ แลขาดบรรดาศักดิ์แล้วแลตัว แลลูกหมู่ ทาส เชลย ทั้งปวงมีคำนำหน้าชื่อว่าอ้าย...”

¹³ “พระราชกำหนดใหม่” ใน กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒ (ก 7) ๖๐๑.

¹⁴ เพิ่งอ้าง ๕๗๔.

การใช้คำนำหน้านามชายคนไทยโดยมีกฎหมายเฉพาะเรื่องบัญญัติรับรองไว้โดยตรงจึงเริ่มมีขึ้นตามพระราชบัญญัติให้ใช้คำนำหน้าชื่อชนต่าง ๆ ศักราช ๑๒๒๓ นี้ ซึ่งได้ใช้มาถึงปัจจุบัน โดยชายสามัญที่มีอายุตั้งแต่ ๑๕ ปีขึ้นไป จะใช้คำว่า “นาย” นำหน้าชื่อ มีหลักฐานทางราชการปรากฏว่า ในการปฏิบัติราชการเกี่ยวกับทะเบียนชื่อบุคคลนั้น กระทรวงมหาดไทยเคยมีหนังสือปกปิด ที่ มท.๐๓๑๓/ว.๓๓๗ ลงวันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๐๙ เรื่องการใช้คำนำหน้าชื่อคนไทยในทางราชการ สั่งการผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัด เกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้คำนำหน้าชื่อคนไทยในทางราชการไว้ โดยยังอ้างถึงพระราชบัญญัติให้ใช้คำนำหน้าชื่อชนต่าง ๆ ศักราช ๑๒๒๓ ซึ่งมีความบางตอนว่า

“ด้วยตามที่มีบางจังหวัดมีข้อสงสัยเกี่ยวกับเรื่องคนไทยในบางท้องถิ่น นิยมใช้คำนำหน้าชื่อแตกต่างกันอยู่บ้าง เช่น ใช้คำว่า ฮัจยี หม่อม ท้าว ฯลฯ นำหน้าชื่อตัว เช่น ใช้ว่า ฮัจยีหมัด หม่อมตุน หรือท้าวเผื่อน เป็นต้น แทนใช้คำว่า นาย เช่นนี้ ถ้าเป็นเอกสารในทางราชการ เช่น ทะเบียนราษฎร หรือบัญชีรายชื่ออย่างอื่น ของทางราชการจะเป็นการถูกต้องตามกฎหมายเพียงไร นั้น กระทรวงมหาดไทยได้พิจารณาแล้ว ปรากฏว่าคำนำหน้าชื่อตัวของคนไทยนั้น ได้มีพระราชบัญญัติให้ใช้คำนำหน้าชื่อ ศักราช ๑๒๒๓ และพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยคำนำนามสตรี วันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๔๖๐ และพระราชกฤษฎีกาว่าด้วย คำนำหน้าสตรีเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๖๔ กำหนดให้ผู้ที่ไม่มีบรรดาศักดิ์ หรือยศ ฐานันดรศักดิ์ ใช้คำว่านาย นาง และนางสาว นำหน้าชื่อเป็นบรรทัดฐานอยู่แล้ว ส่วนคำอื่นตามตัวอย่างที่อ้างมาถึง นั้น เป็นคำที่มีผู้นิยมยกย่องใช้กันเอง ..ซึ่งไม่เป็นภาษาที่จะใช้ในทางราชการ เช่นในทะเบียนราษฎร เอกสาร หรือบัญชีรายชื่อ ฯลฯ...”

ส่วนการใช้คำนำหน้าชื่อสตรี มีรายละเอียดในการใช้คำนำหน้าชื่อหญิงตามสถานะต่าง ๆ ทางสังคม ตามประกาศรัชกาลที่ ๔ ฯ ดังกล่าวต่อไปอีกว่า

“...หญิงเช่นผู้ชายที่มีคำนำหน้าชื่อว่าอ้าย ทั้งปวงนั้นย่อมมีคำนำหน้าชื่อว่า อี ทั้งสิ้น แต่หญิงอื่นจากที่ต้องมีลักษณะจะเรียกว่า อี นั้น ถ้าเป็นพระองค์เจ้า หม่อมเจ้า ก็เรียกว่าพระองค์เจ้า หม่อมเจ้าตามที่ ถ้าต้องโทษถอดจากบรรดาศักดิ์ พระองค์เจ้า หม่อมเจ้าก็เรียกว่าหม่อม บุตรชายหญิงของหม่อมเจ้าก็เรียกว่าหม่อมเหมือนกัน กับราชินิกุลที่ไม่มีชื่อตำแหน่งทั้งชายหญิง ก็เรียกว่าหม่อม ในกาลทุกวันนี้ เจ้าราชินิกุล ผู้หญิงเชื้อพระวงศ์ที่สนิทในพระเจ้าอยู่หัว เขาเรียกกันว่าคุณว่าเจ้าคุณบ้าง ช่างในใช้ชิตของพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมมหาราชวัง แลพระบวรราชวัง มีคำนำหน้าว่าเจ้าจอม ถ้ามีพระองค์เจ้า ก็มีคำนำหน้าเพิ่มเข้าว่าเจ้าจอมมารดาจอมเปลา่ก็ขาดไป ท่านเจ้าจอมก็เกินไป เจ้าจอมอยู่งานในแผ่นดินที่ล่วงแล้ว

ที่สูงอายุแล้วใช้ ราชการออกข้างหน้าได้ เรียกว่าเจ้าจอมแก้วแก่
พนักงานข้างในทั้งปวงที่ไม่ได้เป็นเจ้าแลราชินิกุล เรียกว่า หม่อม
พนักงานทั้งสิ้น หม่อมพนักงานที่สูงอายุ แล้วใช้ราชการออกข้าง
หน้าได้ก็ดี หญิงม่ายภรรยาข้าราชการที่ผิวถึงอาสัญกรรม
ถึงแก่กรรมบ้าง ผัวหย่าผัวร้างบ้าง เข้ามารับราชการเช่นนั้น
ก็ดี บรรดาหญิงสูงอายุที่มีใช้เจ้าจอมแก้ว ซึ่งรับราชการเช่นเดียวกับ
เจ้าจอมแก้วแก่นั้น เรียกว่า ท่านแก้วแก่ หญิงมีบรรดาศักดิ์
ในตำแหน่งมีชื่อตามบรรดาศักดิ์ มีคำนำว่าท้าว แต่กาลบัดนี้
หญิงที่ไม่มีชื่อตามบรรดาศักดิ์ แต่ว่าราชการแทนท้าวหรือเทียบ
ที่ท้าว ก็มีคำว่า ท้าว หน้าชื่อเดิมว่าท่านท้าวก็เกินไป
นายโขนที่เป็นจำหนายเรือน ก็มีคำว่านำหน้าชื่อว่า
ทนายเรือน ข้างในใช้ชิดของพระองค์เจ้า หม่อมเจ้าทั้ง
ปวง ที่มีใช้พระองค์เจ้า หม่อมเจ้าก็เรียกว่าหม่อมทั้งสิ้น
ภรรยาหลวงข้าราชการ ที่ื่อน้ำพระพิพัฒน์สัตยา
ของข้าราชการที่ถือศักดินาตั้งแต่นา ๑๐๐๐๐
ลงมาจนถึง ๔๐๐ กิติ ที่ได้พระราชทานเครื่องยศตาม
บรรดาศักดิ์ ก็มีคำว่าท่านผู้หญิงว่าท่านนำหน้าชื่อ ถ้า
ไม่ได้รับพระราชทานเครื่องยศบรรดาศักดิ์ก็ดี เป็นอนุภริยา
มิใช่ทาสภริยาที่มีบุตรด้วยกันก็ดี หญิงบุตรหลานข้าราชการ
ที่มีบรรดาศักดิ์ก็ดี หญิงยังไม่มีผัวก็ดี ไม่ต้องมีคำนำหน้าชื่อทั้งสิ้น
ภรรยาข้าราชการที่ต๋านา ๔๐๐ ลงมา จนถึงไพร่หลวงไพร่สม
ทั้งปวง ยกแต่หญิงมหันตโทษทาสเชลยที่ต้องลักษณะ
จะเรียกว่าอี่ แล้วมีคำนำหน้าชื่อว่าอำแดง¹⁵

การเรียกคำนำนามสตรีเป็นเรื่องละเอียดอ่อน จึงมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการตรากฎหมายที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการใช้คำนำชื่อหญิงอีกครั้ง คือ พระราชกฤษฎีกาให้ใช้คำนำหน้านามสตรี วันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๔๖๐ มีความว่า

“...มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัส
เหนือเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า คำนำหน้านามสตรีซึ่งใช้เรียกกันอยู่ในบัดนี้ยังไม่มีหลักฐานเป็นแน่นอน จึงใช้สืบสน
กันไปไม่เป็นระเบียบ ทรงพระราชดำริห์ เพื่อจะให้คำนำนามสตรีมีระเบียบเป็นหลักฐาน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระราชกฤษฎีกาไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ สตรีทั่วไปทุกชั้นบรรดาศักดิ์ เว้นแต่ (๑) ผู้ที่เนืองอยู่ในราชตระกูล (๒) ผู้ที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์แลราช
ทินนาม แล (๓) ผู้ที่จะกล่าวโดยเฉพาะในข้อต่อไป

(ก) ถ้าเป็นผู้ยังไม่มีสามี ให้ใช้คำว่า “นางสาว” เป็นคำนำหน้านามเดิมแลนามสกุลของตน

¹⁵ เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ ๖ (โรงพิมพ์เดลิเมต์ ๒๔๗๓) ๒๓๘.

ตัวอย่าง-เช่น “นางสาวอบ เอกะวัต” เป็นต้น

(ข) ถ้าเป็นผู้มีสามีแล้ว แต่สามีเป็นผู้ไม่มีบรรดาศักดิ์ ให้ใช้คำว่า “นาง” เป็นคำนำนาม แล้วเอานามสกุลสามีเข้าประกอบ

ตัวอย่าง-เช่น “นางม้วน เอกะวัต” เป็นต้น

(ค) ถ้าสามีเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นต่ำกว่าพระยา ลงมา ให้คำว่า “นาง” เป็นคำนำหน้านาม ประกอบกับราชทินนามของสามี

ตัวอย่าง-เช่น ต่างว่าสามีเป็นหลวงเอกะวัตวิสิฐ เรียกภรรยาว่า “นางเอกะวัตวิสิฐ” เป็นต้น

ข้อ ๒ สตรีที่มีบรรดาศักดิ์ชั้นพระยา แม่ผู้นั้นจะได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายใน ฤๅไม่ได้รับพระราชทานก็ให้ใช้คำว่า “คุณหญิง” เป็นคำนำนาม ประกอบกับราชทินนามของสามี

ตัวอย่างเช่น “คุณหญิงเอกะวัตวิสิฐ” เป็นต้น

ข้อ ๓ สตรีผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายใน แม้มีสามีที่มีบรรดาศักดิ์ต่ำกว่าชั้นพระยา ก็ให้ใช้คำว่า “คุณหญิง” เป็นคำนำนามได้ด้วย แลให้ใช้ราชทินนามของสามีเข้าประกอบอย่างไรข้อ ๒

ข้อ ๔ สตรีที่มีบรรดาศักดิ์ชั้นเจ้าพระยา แลเป็นบุตรได้รับพระราชทานเครื่องยศด้วยแล้ว ให้ใช้คำว่าท่านผู้หญิงเป็นคำนำประกอบด้วยราชทินนามของสามี

ตัวอย่าง_เช่น “ท่านผู้หญิงมุขมนตรี” เป็นต้น

ถ้ายังมีได้รับพระราชทานเครื่องยศอย่างท่านผู้หญิงให้ใช้คำนำเหมือนภรรยาชั้นพระยาดังในข้อ ๒ นั้น

ข้อ ๕ สตรีที่จะใช้คำว่า “คุณหญิง” เป็นคำนำนามได้นั้น ฉะนั้นแต่ผู้ที่ไปนอกภรรยาจำพวกเดียว นอกนั้นให้ใช้คำว่า “นาง” เป็นคำนำ

ข้อ ๖ สตรีผู้ที่เนื่องในพระราชวงศ์ (คือหม่อมราชวงศ์ แลหม่อมหลวง) แม้เมื่อมีสามีแล้ว ก็ยังให้คงใช้บรรดาศักดิ์นำนามของตนได้ต่อไป แล

(ก) ถ้ามีสามีเป็นผู้ที่ยังไม่มีบรรดาศักดิ์ก็ให้ใช้นามสกุลของสามีเข้าประกอบนามของตน

ตัวอย่าง_เช่นหม่อมหลวงวิไล ภรรยา นายแดง เอกะวัต ใช้ว่า “หม่อมหลวงวิไลเอกะวัต” ดังนี้ เป็นต้น

(ข) ถ้าสามีเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ ก็ให้ใช้ราชทินนามของสามีประกอบกับนามของตน

ตัวอย่าง_เช่นหม่อมราชวงศ์วิลาศ ภรรยาหลวงเอกะวัตวิสิฐ ใช้ว่า “หม่อมราชวงศ์วิลาศ เอกะวัตวิสิฐ” ดังนี้ เป็นต้น

อนึ่งถ้าแม้ว่าสามีจะเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์สูงเท่าใด ๆ ก็ให้สตรีผู้เป็นเชื้อราชตระกูลคงใช้บรรดาศักดิ์เดิมของตน เว้นแต่ผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องยศตั้งเป็นท่านผู้หญิงแล้ว จึงให้ใช้บรรดาศักดิ์ท่านผู้หญิงแทน

ข้อ ๗ สตรีที่มีคำนำนามว่า “ท่านหญิง” “คุณหญิง” แล “นาง” ตามที่กล่าวมาในข้อ ๑ ข้อ ๒ ข้อ ๓ แลข้อ ๔ นั้น ให้ฟังเข้าใจว่าเฉพาะสำหรับผู้อื่นกล่าวถึง ถ้าเขียนนามของตนเองไซ้ไม่ต้องมีคำนำนามด้วย

ตัวอย่าง_เช่น “แยม มุขมนตรี” “นวล เอกะวัตวิสิฐ” เป็นต้น

ข้อ ๘ ท่านผู้หญิงคุณหญิงและภริยาข้าราชการที่ถึงแก่สัญกรรมถึงแก่นิจกรรมแล้วถึงแก่กรรมแล้ว ผู้จะกล่าวถึงก็ให้คงใช้คำว่า “ท่านหญิง” “คุณหญิง” แล “นาง” เป็นคำนำอยู่ตามเดิม แต่ต้องให้ออกนามตัวด้วย

ตัวอย่าง_เช่น “ท่านหญิงยม มุขมนตรี” “คุณหญิงเนียน เอกะวัตวิสิฐ” แล “นางแนบ เอกะวัตวิสิฐ” เป็นต้น

แต่ถ้าจะลงนามของตนเอง ก็ให้ปฏิบัติตามข้อ ๗

ข้อ ๙ หม่อมท้าวเจ้านาย (ก) ถ้าเป็นผู้ที่ไม่เนื่องในพระราชวงศ์ ให้ใช้คำว่า “หม่อม” นำนามของตนประกอบด้วยนามสกุลของสามี (ข) ถ้าเป็นผู้ที่เนื่องในพระราชวงศ์ คือหม่อมราชวงศ์ แลหม่อมหลวง) ให้คงใช้บรรดาศักดิ์นำตามเดิม...”¹⁶

¹⁶ เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๓๐ (โรงพิมพ์เดลิแมร์ ๒๔๗๗) ๒๖๘-๒๗๒.

เนื่องจากในช่วงเวลานั้นยังคงใช้พระอัยการลักษณะผัวเมีย ซึ่งกำหนดให้ชายไทยมีภรรยาโดยถูกต้องตามกฎหมายได้หลายประเภท แต่กำหนดให้มีภรรยาหลวง หรือเอกภรรยาที่เรียกว่า “เมียกลางเมือง”¹⁷ ได้เพียงคนเดียว การใช้คำนำนามสตรีจึงมีความสับสนบ้าง ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้มีการประกาศ “พระราชกฤษฎีกาให้ใช้คำนำหน้านามสตรีเพิ่มเติม พระพุทธศักราช ๒๔๖๔” มีความว่า

“...เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวัง รับพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า สตรีที่มีตำแหน่งเป็นนางกำนัล หรือพนักงานซึ่งได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณใกล้ชิดพระองค์นั้น สมควรที่จะกำหนดคำนำนามเพื่อเป็นเครื่องหมายชั้นบรรดาศักดิ์ หรือความดีความชอบให้ผิดครบสามัญญัติประการ ๑ อีกประการ ๑ พระราชกฤษฎีกาเดิมที่ได้ประกาศลงวันที่ 12 กรกฎาคม พระพุทธศักราช 2460 นั้น บัดนี้ความได้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ยังมีผู้เข้าใจผิดใช้คำนำนามไม่ต้องตามพระราชกฤษฎีกานั้น อันเป็นพระราชนियมอยู่บ้าง เพื่อเป็นหลักฐานในราชการต่อไป จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกาเพิ่มเติมและบรรยายข้อความให้เป็นที่เข้าใจชัดเจน ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ สตรีที่เป็นนางกำนัลหรือพนักงาน ถ้าบิดามีบรรดาศักดิ์ตั้งแต่พระยาขึ้นไปอย่าง ๑ หรือมีความดีความชอบได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าอีกอย่าง ๑ ให้ใช้คำนำนางกำนัลหรือพนักงานนั้น ๆ ว่า “คุณ” ตลอดเวลาที่รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ หรือดำรงตำแหน่งเป็นสมาชิกในเครื่องราชอิสริยาภรณ์อยู่นั้น

ข้อ ๒ สตรีที่บิดามีบรรดาศักดิ์ในดังความข้อ ๑ นั้น ถ้าได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีตำแหน่งเป็นนางกำนัลหรือพนักงานเป็นพิเศษแล้วก็ให้ใช้คำนำนาม “คุณ” ประดุจเดียวกันตลอดเวลาที่ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งพิเศษอยู่นั้น

ข้อ ๓ ตามความในข้อต่าง ๆ แห่งพระราชกฤษฎีกาเดิมนั้น ให้พึงเป็นที่เข้าใจในพระราชนियม ดังจะได้บรรยายดังต่อไปนี้

(ก) ตามความใน ๑ (ค) นั้น จะใช้คำว่า “นาง” เป็นคำนำราชทินนามของสามีได้แต่เฉพาะเอกภรรยา ส่วนภรรยา นอกนั้นให้ใช้คำ “นาง” นำนามสกุลของสามี

(ข) ตามความในข้อ ๕ ซึ่งมีว่า นอกจากเอกภรรยาให้ใช้คำว่า “นาง” เป็นคำนำนั้น คือนำนามสกุลของสามี เช่นเดียวกัน

ข้อ ๔ นอกจากข้อความที่ได้กำหนดเพิ่มเติมหรือบรรยายมาแล้วนี้ ให้คงปฏิบัติไปตามพระราชกฤษฎีกาเดิมจงทุกประการ...”¹⁸

4. ปัญหาการเปลี่ยนแปลงคำนำหน้านามของสตรีจาก “นางสาว” เป็น “นาง”

ชายไทยสามัญทุกหลายคงใช้คำนำหน้านามว่า “นาย” ตลอดมา ไม่ว่าจะ เป็นชายโสด สมรสแล้ว เคยสมรสแล้ว หย่า ฯลฯ แต่สำหรับสตรีไม่เป็นเช่นนั้น เพราะเมื่อเมื่อทำการสมรสแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงคำนำนามจาก “นางสาว” เป็น “นาง” มีสตรีบางรายที่มีได้สมรสตามกฎหมายแต่ประสงค์จะใช้คำนำนามว่า “นาง” นำหน้าชื่อ หรือเมื่อมีการหย่า สตรีบางรายประสงค์จะกลับไปใช้คำนำนามว่า “นางสาว” นำนามตัวอีกครั้ง ใน พ.ศ. ๒๕๒๗ จึงมีสตรีบางรายร้องขอต่อเจ้าหน้าที่ทะเบียน กระทรวงมหาดไทย เกี่ยวกับการขอใช้คำนำนามสตรีที่มีสามีโดยไม่ได้จดทะเบียนสมรส ซึ่งกระทรวงมหาดไทยมีหนังสือปกปิด ที่ มท.๐๔๐๒/ว. ๒๑๓ ลงวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗ เรื่อง การใช้คำนำนาม

¹⁷ “พระอัยการลักษณะผัวเมีย” ใน *กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑* (น 8) ๕๕๖. (พระอัยการลักษณะผัวเมียถูกยกเลิกไปเมื่อมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ครอบครัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘)

¹⁸ เสถียร ลายลักษณ์, *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๓๔* (โรงพิมพ์กิมหลีหงวน ๒๔๗๗) ๑๙๗-๑๙๙.

สตรีในเอกสารการทะเบียน สิ่งการผู้ว่าราชการจังหวัด ทุกจังหวัด และปลัดกรุงเทพมหานคร เกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติ เกี่ยวกับการใช้คำนำนามสตรีในเอกสารการทะเบียนไว้ ดังมีความบางตอนว่า

“ด้วยสำนักงานทะเบียนต่าง ๆ มีปัญหาทางปฏิบัติเกี่ยวกับการแก้ไขคำนำนามสตรีในทะเบียนบ้านและการกรอกรายการในเอกสารการทะเบียนของหญิงที่มีสามีโดยไม่ได้จดทะเบียนสมรส ว่า จะสามารถแก้ไขรายการคำนำนามสตรีจาก “นางสาว” เป็น “นาง” ได้หรือไม่...

กระทรวงมหาดไทย พิจารณาแล้ว ขอเรียนว่า การใช้คำนำนามสตรี มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นการเฉพาะ คือ พระราชกฤษฎีกาให้ใช้คำนำหน้านามสตรี พ.ศ. ๒๔๖๐ ซึ่งปัจจุบันยังมีผลใช้บังคับอยู่ ซึ่งกฎหมายฉบับนี้ได้บัญญัติเรื่องการให้ใช้คำนำนามสตรีไว้ในข้อ ๑ ว่า

(ก) ถ้าเป็นผู้ยังไม่มีสามี ให้ใช้คำว่า “นางสาว” เป็นคำนำหน้านามเดิมแลนามสกุลของตน... (ข) ถ้าเป็นผู้มีสามีแล้ว แต่สามีเป็นผู้ไม่มีบรรดาศักดิ์ ให้ใช้คำว่า “นาง” เป็นคำนำนาม...

คำว่า “ผู้ที่มีสามีแล้ว” น่าจะหมายถึงหญิงที่มีสามีแล้ว จะเป็นสามีที่ชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ชอบด้วยกฎหมายก็ตาม ย่อมใช้คำว่า “นาง” เป็นคำนำนามของตนได้ตามพระราชกฤษฎีกาให้ใช้คำนำหน้านามสตรี พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้...”

ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๘ มีปัญหาเข้าสู่การพิจารณาของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา กล่าวคือ กระทรวงมหาดไทยได้ขอให้สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาให้ความเห็นในปัญหาข้อกฎหมายเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติการใช้คำนำนามสตรีว่า หญิงซึ่งมิได้จดทะเบียนสมรสซึ่งใช้คำนำนาม “นางสาว” แต่มีบุตรผู้เยาว์อยู่ในอำนาจปกครองได้ยื่นคำร้องขอแก้ไขข้อมูลทะเบียนประวัติราษฎรของบุตร นายทะเบียนจะดำเนินการตามคำขอได้โดยหรือไม่ หรือจะต้องดำเนินการเพื่อให้หญิงนั้นยื่นคำร้องขอแก้ไขคำนำนามของตนเป็น “นาง” ตามนัยพระราชกฤษฎีกาให้ใช้คำนำนามสตรี พ.ศ. ๒๔๖๐ ก่อน

คณะกรรมการกฤษฎีกา (คณะที่ ๔) พิจารณาแล้วเห็นว่า ข้อ ๑ แห่งพระราชกฤษฎีกาให้ใช้คำนำนามสตรี พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้กำหนดให้หญิงมีสามีแต่สามียังไม่มีบรรดาศักดิ์ให้ใช้คำนำนามว่า “นาง” เป็นคำนำนาม กรณีจึงต้องพิจารณาว่า หญิงนั้นมีสามีโดยชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ หรืออีกนัยหนึ่งจะต้องพิจารณาว่าหญิงนั้นได้ทำการสมรสโดยชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ซึ่งการสมรสโดยชอบด้วยกฎหมายนั้นตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๔๕๗ จะมีได้เฉพาะเมื่อจดทะเบียนแล้วเท่านั้น การที่หญิงมีบุตรโดยมิได้จดทะเบียนสมรสจึงต้องถือว่าหญิงนั้นไม่มีสามีโดยชอบด้วยกฎหมาย หญิงดังกล่าวจึงไม่ต้องเปลี่ยนคำนำนามเป็น “นาง” แต่ประการใด¹⁹

ปัญหาที่ว่าสตรีต้องเปลี่ยนคำนำหน้าชื่อจาก “นางสาว” เป็น “นาง” เมื่อทำการสมรส แต่ฝ่ายชายไม่ต้องเปลี่ยนไม่ว่าจะผ่านการสมรสมาสักกี่ครั้งก็หนอย่างไร ก็สามารถใช้คำว่า “นาย” นำหน้าชื่อของตนได้เสมอ ทำให้เกิดประเด็นพิจารณาว่า เป็นการไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายหญิงหรือไม่ ประกอบกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ อันถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ประชาชนทุกฝ่ายมีส่วนร่วมโดยการเลือกตั้งตัวแทนในจังหวัดของตนเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตามมาตรา ๓๐ แห่งรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว ยืนยันหลักการที่ว่า บุคคลย่อมเสมอกันในทางกฎหมาย และชายหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน และการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมเพราะความแตกต่างด้านเพศ จะกระทำมิได้ ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบันที่ใช้อยู่ขณะนี้ ก็กำหนดความเท่าเทียมของชายหญิงไว้ทำนองเดียวกัน

¹⁹ คำวินิจฉัยคณะกรรมการกฤษฎีกา เรื่องเสร็จที่ ๔๖๘/๒๕๓๘ การใช้คำนำหน้านามสตรีในเอกสารทะเบียนราษฎร.

5. ปัญหาการใช้ชื่อสกุล

นอกจากค่านำนามหญิงแล้ว ปัญหาการใช้นามสกุลก็มีปัญหาไม่น้อย มีกฎหมายอีกฉบับที่ใช้คู่กันมาเพราะคนเรานอกจากมีชื่อตัวแล้วก็มีชื่อสกุล กฎหมายที่ว่านี้คือ พระราชบัญญัติชื่อบุคคล พุทธศักราช ๒๔๘๔ มาตรา ๑๓ กำหนดว่า “หญิงมีสามีให้ใช้ชื่อสกุลของสามี” พระราชบัญญัติชื่อบุคคล พุทธศักราช ๒๔๘๔ ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งใช้บังคับมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งกำหนดไว้ว่า หญิงมีสามี ให้ใช้ชื่อสกุลของสามี ส่วนหญิงม่ายโดยการหย่า ให้กลับไปใช้ชื่อสกุลเดิมของตน และหญิงม่ายโดยความตายของสามี ให้ใช้ชื่อสกุลของสามี แต่ต่อมาได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยพระราชบัญญัติชื่อบุคคล (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยเพิ่มทางเลือกของหญิงม่ายโดยความตายของสามีเป็นว่า จะใช้ชื่อสกุลของสามี หรือใช้ชื่อสกุลเดิมของตนก็ได้

ต่อมามีสภาสตรีบางคนเห็นว่า กฎหมายที่กำหนดบังคับให้หญิงมีสามีต้องใช้นามสกุลสามี ไม่เป็นธรรมและขัดต่อความเสมอภาคระหว่างชายหญิงที่ต้องเท่าเทียมกันตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยดั่งที่กล่าวมาแล้ว จนในที่สุดมีการนำคดีสู่ศาลรัฐธรรมนูญเพื่อให้วินิจฉัยว่า บทมาตราที่บังคับให้หญิงมีสามีต้องใช้นามสกุลสามีนี้ขัดต่อรัฐธรรมนูญให้เลิกเสีย ศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยโดยเสียงข้างมาก ๑๓ ต่อ ๒ ตามคำวินิจฉัยที่๒๑/๒๕๔๖ ว่ากฎหมายที่บังคับให้หญิงมีสามีต้องใช้นามสกุลของสามีนั้นใช้ไม่ได้เพราะขัดต่อรัฐธรรมนูญ มาตราดังกล่าวจึงใช้บังคับไม่ได้อีกต่อไป

หลังจากนั้นใน พ.ศ. ๒๕๔๘ มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นครั้งที่ ๒ โดยพระราชบัญญัติชื่อบุคคล (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๔๘ เปลี่ยนหลักการการใช้นามสกุลของคู่สมรสเป็นว่า คู่สมรสมีสิทธิใช้ชื่อสกุลของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตามที่ตกลงกัน หรือต่างฝ่ายต่างใช้ชื่อสกุลเดิมของตน การตกลงกันนี้จะกระทำกันตอนมีการสมรสหรือในระหว่างสมรสก็ได้ คู่สมรสจะตกลงเปลี่ยนแปลงข้อตกลงภายหลังก็ได้ จึงตีความได้ว่าสามีขอใช้ชื่อสกุลของภรรยาได้ ถ้าหย่ากันหรือศาลพิพากษาให้เพิกถอนการสมรส ให้ฝ่ายซึ่งใช้ชื่อสกุลของอีกฝ่ายหนึ่งกลับไปใช้ชื่อสกุลเดิมของตน ถ้าการสมรสสิ้นสุดลงด้วยความตาย ให้ฝ่ายซึ่งยังมีชีวิตอยู่และใช้ชื่อสกุลของอีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิใช้ชื่อสกุลนั้นได้ต่อไป แต่เมื่อจะสมรสใหม่ ให้กลับไปใช้ชื่อสกุลเดิมของตน²⁰

6. บทสรุป

ความเป็นมาของการกำหนดเรื่องค่านำนามหน้านามของชายและหญิงชาวไทยนั้นปรากฏหลักฐานย้อนไปถึงสมัยสุโขทัย และได้มีพัฒนาการต่อมาโดยเฉพาะการกำหนดค่านำนามตามกฎหมายในปัจจุบัน แม้จะมีข้อถกเถียงในเรื่องการเปลี่ยนแปลงค่านำนามและชื่อสกุลของหญิงหลังจากสมรส แต่ในที่สุดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติค่านำนามหน้านามหญิง พ.ศ. ๒๕๕๑ กลับหลักการเดิมบางประการในการใช้ค่านำนามสตรีโดยเฉพาะการใช้คำว่า “นาง” นำหน้าชื่อสตรีที่สมรสแล้ว โดยกำหนดว่า หญิงซึ่งจดทะเบียนสมรสแล้ว จะใช้ค่านำนามหน้านามว่า “นาง” หรือ “นางสาว” ได้ตามความสมัครใจ โดยให้แจ้งต่อนายทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยการจดทะเบียนครอบครัว และเพื่อความเสมอภาคยิ่งขึ้นหญิงซึ่งจดทะเบียนสมรสแล้ว หากต่อมากการสมรสได้สิ้นสุดลงจะใช้ค่านำนามหน้านามว่า “นาง” หรือ “นางสาว” ได้ตามความสมัครใจ โดยให้แจ้งต่อนายทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยการจดทะเบียนครอบครัว อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติค่านำนามหน้านามหญิง พ.ศ. ๒๕๕๑ นี้ไม่กระทบการใช้ค่านำนามหน้านามหญิงเป็นอย่างอื่นตามที่มีกฎหมายบัญญัติ

²⁰ พระราชบัญญัติชื่อบุคคล (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๔๘ มาตรา ๖.

ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย และกฎหมายไทยปัจจุบัน ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับการใช้คำนำนามชายและหญิง ซึ่งจะเห็นได้ว่าคำนำนามหญิงมีความละเอียดอ่อนและมีความเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับมากกว่าคำนำนามชาย และทำให้เห็นความเป็นมาอันยาวนานหลายร้อยปีจากอดีตสู่ปัจจุบันของการใช้คำว่า “นาย” “นาง” และ “นางสาว” นำหน้าชื่อบุคคล

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร, *ประชุมจารึกภาค ๘ จารึกสุโขทัย* (บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) ๒๕๔๙)

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, *สาส์นสมเด็จ เล่ม ๗* (องค์การคำคุณุสสภา ๒๕๐๔)

นายยุทธะบัตร, *การใช้คำนำหน้าชื่อชนชาวไทย* (๒๕๕๒) ๒๕๒ วารสารอัยการ

ราชบัณฑิตยสถาน, *กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์ตามต้นฉบับหลวง เล่ม ๑-๒* (บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) ๒๕๕๐)

เสถียร ลายลักษณ์, นายร้อยตำรวจโท, *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๓๔* (โรงพิมพ์กิมหลีหงวน ๒๔๗๗)

เสถียร ลายลักษณ์, นายร้อยตำรวจโท, *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๖ เล่ม ๓๐* (โรงพิมพ์เดลิเมต์ ๒๔๗๗)